

رنگ خدا در سنگلج

محله سنگلج، تاریخ مجسم پابخت، تلفیقی از اصالت و هویت در آمیخته با معنویت است. قدم به قدم این محله تاریخی در هر گذر و کوچهای، زیر طاق بازار چهاوسرهای کوچک و بزرگش می توان ردی از معنویت را جست؛ از سقاخانه های قدیمی که همچنان به نیت لب تشنگان کربلا رهگذران را سیراب می کنند تا تکیه های بزرگ و کهنی که هر کدام قصه ها و ماجراهایی را در خود جای داده اند. نخلی ۳۰۰ ساله که خون پس یک دعوی قدیمی می شود و حسینیه های بزرگی که سال هاست میزبان عزاداران حسینی است. سنگلج محله مسجدهای تاریخی و موقوفه های بزرگ است؛ مسجدی که مادر بزرگ مصدق بانی اش می شود و مسجدی که به نام فیلسوف الدوله بنا شد. متمولان و درباریان قاجار در این محله املاک زیادی داشتند. معیر الممالک و مستوفی الممالک از بزرگان محله بودند و خان های بنامی همچون رضاعلی خان و رجبعلی خان موقوفه های بی شماری بر جای نهاده اند. در ویژه نامه پیشینه معنوی سنگلج، تهران پژوهانی همچون نصرالله حدادی، بهراد یعقوبی و علیرضامانی همراهان بودند و حمیدرضا نازنجی نژاد، عضو هیات مدیره انجمن سنگلج و وحید سپهرراد، مستندساز حوزه تهران، روایت هایی را نقل کرده اند و حرف های علی شریعتمداری (نوه حاج رجبعلی خان) را نیز شنیدیم.

یادگار صدراعظم

نام: مسجد مستوفی الممالک
ویژگی: میزبان معروف ترین هیئت های تهران

علاوه بر یوسف آباد و برخی محله های قدیمی شهر در محله کهن سنگلج هم رد و نشانی از حضور میرزا یوسف مستوفی الممالک، صدراعظم دوره قاجار دیده می شود. به جز خانه مستوفی که پررنگ ترین رد پای او در سنگلج است، مسجد مستوفی الممالک در خیابان پانزده خرداد، دیگر یادگار میرزا یوسف مستوفی الممالک است که برای چند دهه عبادتگاه اهالی سنگلج بوده است.

اگرچه اکنون مسجد مستوفی در محاصره مغازه ها و واحدهای تجاری قرار گرفته، اما کاشی های فیروزه ای سردر این مسجد که با نمای آجری تلفیق شده، برای چند لحظه رهگذران را از شلوغی خیابان پانزده خرداد جدا می کند و با خود به قلب تاریخ تهران می برد. حمیدرضا نازنجی نژاد، عضو انجمن سنگلج می گوید: «مسجد مستوفی الممالک بخشی از عمارت و خانه باغ بزرگ مستوفی در محله سنگلج است که در جنوب خانه باغ قرار گرفته است. این مسجد که سال ۱۲۹۷ شمسی بنا شد، ابتدا در دل باغ مستوفی قرار داشت اما صدراعظم قاجار تصمیم گرفت مسجد را در اختیار عموم قرار دهد و از همان دوره تا امروز مسجد مستوفی محل اقامه نماز و برگزاری مجالس مذهبی اهالی سنگلج است. مسجد مستوفی تا امروز ۴ مرتبه بازسازی شده که مرحله اول آن توسط خاندان مستوفی و مرحله دوم توسط اهالی

یادگاری از مادر بزرگ نخست وزیر ایران

موضوع: مسجد الزهرا (س)
مسجد شاهزاده خانم

ویژگی: برگزاری نمازهای جماعت باشکوه به امامت ملا علی محمد

برگشتن از سفر حج، مقدمات بنای یک مسجد و مدرسه تاریخی را برای شاهزاده هما خانم که از نوادگان ناصرالدین شاه بود فراهم کرد؛ مسجدی که اکنون با نام مسجد الزهرا (س) شناخته می شود. مهرشاد کاظمی، تهران پژوه، می گوید: «شاهزاده هما خانم، دختر بهمن میرزا بهاءالدوله یکی از پسران فتحعلی شاه قاجار مادر نجم السلطنه و مادر بزرگ محمد مصدق بود که بیمارستان نجمیه تهران هم از او به یادگار مانده است. او بعد از سفر حج، در نزدیکی باغ پسرش عبدالحسین میرزا در منطقه ای صحرایی، معروف به گاو گل آباد (خیابان وحدت اسلامی کنونی)، زمینی برای مسجد خرید و برای اینکه خیالش از بابت ساخت مسجد آسوده باشد از «ملا علی محمد» از علمای معروف نجف خواست تا به تهران بیاید و مسئولیت ساخت مسجد را عهده دار شود.» شاهزاده خانم همزمان با ساخت مسجد و مدرسه، به فکر تهیه موقوفاتی برای مدرسه و مسجد می افتد، از جمله موقوفاتی شامل ۳ دانگ از بازار گلوبندک با لباب مغازه های متصل به مدرسه و یک خانه پشت مسجد که البته این خانه غیر از خانه مسکونی ای بود که برای امام جماعت در نظر گرفته شده بود. تمام موقوفات و نحوه اجرا و عمل به وقف در کتیبه ای به خط میرزا اعمو از خوشنویسان معروف دوره قاجار نوشته شد و بعد از تعیین قبله، نماز جماعت در زمین مسجد به امامت ملا علی محمد اقامه و بعد از آن مقدمات ساخت مسجد شروع شد. کاظمی درباره تاریخ ساخت این بنا توضیح می دهد: «تاریخ ساخت مسجد شاهزاده خانم به دوره ناصرالدین شاه می رسد، تازمانی که بنای مسجد به پایان نرسیده بود نماز جماعت زیر چادری بزرگ به امامت ملا علی محمد اقامه می شد. به دلیل محبوبیتی که ملا علی میان مردم پیدا کرده بود، نمازگزاران از همه محله های تهران برای شرکت در نماز جماعت می آمدند.» در منابع تاریخی از مدرسه موقوفه ای یاد شده که ۶ حجره داشته و محل اقامت طلبه هایی بوده که از شهرهای اطراف برای تحصیل دروس حوزوی به تهران می آمدند.

محل گذر مستوفی در سال ۱۳۴۹ شمسی انجام شد. مرحله سوم بازسازی و اعضای هیئت محبان الزهرا (س) در ۱۳۸۲ شمسی انجام دادند و مرحله چهارم بازسازی و نوسازی هم سال ۱۳۹۴ شمسی توسط آقای به نام سرداری صورت گرفت.» روی کاشی های فیروزه ای سردر مسجد مستوفی، نام هیئت محبان الزهرا (س) نیز به چشم می خورد. هیئت محبان الزهرا (س) محله پاچنار، بیش از همه یادآور نام مصطفی دادکان، معروف به مصطفی دیبونه است؛ همان لوطی معروف که مسیر زندگی اش پس از بازگشت از سفر کربلا تغییر کرد و شد

محل گذر مستوفی در سال ۱۳۴۹ شمسی انجام شد. مرحله سوم بازسازی و اعضای هیئت محبان الزهرا (س) در ۱۳۸۲ شمسی انجام دادند و مرحله چهارم بازسازی و نوسازی هم سال ۱۳۹۴ شمسی توسط آقای به نام سرداری صورت گرفت.» روی کاشی های فیروزه ای سردر مسجد مستوفی، نام هیئت محبان الزهرا (س) نیز به چشم می خورد. هیئت محبان الزهرا (س) محله پاچنار، بیش از همه یادآور نام مصطفی دادکان، معروف به مصطفی دیبونه است؛ همان لوطی معروف که مسیر زندگی اش پس از بازگشت از سفر کربلا تغییر کرد و شد

مسجد وقفی مسئول ضرابخانه شاهی

موضوع: مسجد معیر الممالک
ویژگی: بنای تاریخی دوره ناصر

معیر الممالک ها خاندان معروفی بودند که از زمان نادرشاه افشار تا اواخر دوره ناصری جزو صاحب منصبان دربار بوده اند. این خاندان مسئول ضرابخانه شاهی بوده اند. در اراضی واقع در محله سنگلج تهران خانه هایی وجود داشت که متعلق به معیر الممالک بود. او از سال ۱۲۴۶ شمسی بناهای عمومی مختلفی را در این محله ساخت. مسجد - مدرسه معیر الممالک که توسط دوستعلی خان معیر الممالک وقف شد، یکی از بهترین نمونه هاست که شکل گیری شهر در دوره اسلامی را نشان می دهد. از جمله بناهای مشهور معیر الممالک مسجد، حوزه علمیه و آب انبار است. مسجد و مدرسه معیر الممالک یکی از آثار بسیار ارزنده و به یادماندنی از معماری ایرانی در دوره ناصری است. وحید سپهرراد، مستندساز حوزه تهران می گوید: «مسجد معیر الممالک، هم به دلیل وسعت و معماری زیبا و هم به خاطر قرار گرفتن در مرکز شهر، محوریت داشت، به طوری که وعظ مشهوری همچون حجت الاسلام فلسفی در آن روی منبر می رفتند. معماری مسجد و مدرسه معیر الممالک بر عهده شیرجعفر خان بود و مسجد و مدرسه ای که دوستعلی خان ساخت، امروز به نام مسجد و مدرسه معیر شناخته می شود. این مدرسه زمانی به مدرسه چهارده معصوم هم معروف بود.»

داشت قسمت های مختلف این مسجد را کاشی کاری کند و حتی قسمتی از گنبد آن را با ورقه طلا بپوشاند، اما نشد.

در پژوهشی که در سال ۱۳۶۲ شمسی و با عنوان بررسی مسجد و مدرسه معیر الممالک در دانشکده شهرسازی و معماری دانشگاه شهید بهشتی درباره این مسجد انجام شد، آمده است: معیر الممالک با ایجاد این مسجد و مدرسه و آب انبار قصد داشت در قلب محله خود، اثری ماندنی از خود به یادگار بگذارد ولیکن سخن چینان به ناصرالدین شاه خبر می دهند که معیر الممالک قصد دارد در طهران مسجدی بسازد که با مسجد او، مسجد شاه، برابری کند و برای این کار از طلاهای دولتی استفاده و گنبد و گلدسته ها را مطلا کند. با اطلاع یافتن از این موضوع معیر الممالک تکذیب نامه ای به سلطان می فرستد و در آن می نویسد که طلاهای خزانه را برای حرم مطهر حضرت رضاعلی (ع) می خواسته است. به این ترتیب دیگر معیر الممالک نتوانست بنای خود را تزئین و تکمیل کند. اکنون رواق های زیبای حیاط مسجد تخریب شده و ستون های سنگی آن که با حیاط همسطح شده صحنه غم انگیزی را به تصویر کشیده است. این مسجد - مدرسه در سال ۱۳۷۹ شمسی در فهرست آثار ملی به ثبت رسید، اما امروز حال و روز خوبی ندارد. آرزو و درخواست اهالی سنگلج این است که دوباره درهای این مسجد به روی اهالی باز شود و با مرمت و بازسازی اصولی این بنا و آب انبار قدیمی آن، هویت تاریخی از دست رفته احیا شود.

